11/11/2022

Η Αρχιεπισκοπή Αχρίδος από την πολιτιστική μήτρα της Ρωμιοσύνης

Μητροπολιτικό Έργο / Ι.Μ. Αρκαλοχωρίου, Καστελλίου και Βιάννου

Ο Οικουμενικός μας Πατριάρχης Βαρθολομαίος, την Κυριακή της Πεντηκοστής, 2022, στον Πατριαρχικό Ναό και εν μέσω της μακροβιότερης και αποκαλυπτικότερης εις τον θρόνο της Κωνσταντινουπόλεως πατριαρχικής διακονίας, απηύθηνε κάλεσμα στον Αχρίδος Στέφανο, στην ιεραρχία του, στον κλήρο και στον λαό της Αρχιεπισκοπής Αχρίδος, το όνομα της οποίας φέρει πλέον η Εκκλησία στο νέο διεθνώς αναγνωρισμένο κράτος της Βόρειας Μακεδονίας.

- **Του Μητροπολίτη Αρκαλοχωρίου, Καστελλίου και Βιάννου κ. Ανδρέα Νανάκη, Καθηγητή Θεολογικής Σχολής Θεσσαλονίκης**

«Εισέλθετε εις τον θησαυρόν της Οικουμενικότητος. Ρωμιοσύνη δεν είναι δηλωτικόν εθνοτικής ταυτότητος, αλλά της εκκλησιαστικής τοιαύτης». Ελέχθη τούτο υπό του Οικουμενικού Πατριάρχου μας, εν πλήρη επιγνώσει, ότι στην Αρχιεπισκοπή Αχρίδος διαμορφώθηκε ένα περίλαμπρο περιώνυμο και περίζηλον περιφερειακό κέντρο της Αυτοκρατορίας της Κωνσταντινουπόλεως, με κέντρο την Αχρίδα, την αρχαία πόλη Λυχνιδού, που υπήρξε και ομώνυμη επισκοπή.

α) Αρχιεπισκοπή Αχριδών στην αυτοκρατορία της Ρωμιοσύνης

Η Αρχιεπισκοπή Αχριδών ιδρύθηκε από τον αυτοκράτορα Βασίλειο Β΄, το 1018, με Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως τον Σέργιο Β΄ και καταργήθηκε το 1767, επί Κωνσταντινουπόλεως Σαμουήλ Α΄ Χαντζερή, με σουλτάνο τον Μουσταφά Γ΄. Η Αρχιεπισκοπή Αχριδών εκτεινόταν από τον Δούναβη έως τη Θεσσαλία και από το θέμα της Ηπείρου έως τη Μικρά Σκυθία, ενώ υπήρξαν εποχές που η Αρχιεπισκοπή Αχριδών περιελάμβανε μικρό ή μεγάλο μέρος από την επικράτεια των σημερινών βαλκανικών κρατών, Ελλάδας, Βόρειας Μακεδονίας, Βουλγαρίας, Αλβανίας και Σερβίας.

Τον περίζηλο αυτό τίτλο της Αρχιεπισκοπής Αχριδών, στον ενικό ως Αρχιεπισκοπή Αχρίδος -διότι η Αρχιεπισκοπή Αχρίδος είναι οριοθετημένη και αποτελεί την ονομασία της Εκκλησίας στο νέο κράτος της Βόρειας Μακεδονίας- επανέφερε στα εκκλησιαστικά δρώμενα ο Πατριάρχης Βαρθολομαίος, κάνοντας χρήση του κανονικού δικαιώματος του εκκλήτου, του οποίου εμνήσθη ο Αχρίδος Στέφανος, μετά πάντων των αρχιερέων του.

Το κράτος της Βόρειας Μακεδονίας προικίστηκε από το Οικουμενικό Πατριαρχείο, με τον λαμπρό πνευματικό θησαυρό του πολιτιστικού παρόντος και παρελθόντος της Αχρίδος, του σπουδαίου αυτού περιφερειακού κέντρου της ρωμιοσύνης.

Η Κωνσταντινούπολη, που χτίστηκε από τον Μεγάλο Κωνσταντίνο, το 330, είναι η Νέα Ρώμη. Ο Οικουμενικός Πατριάρχης, μέχρι σήμερα, φέρει τον τίτλο «Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης και Οικουμενικός Πατριάρχης». Οι αυτοκράτορες της Κωνσταντινουπόλεως φέρουν τον τίτλο «πιστός εν Χριστώ Βασιλεύς και αυτοκράτωρ Ρωμαίων».

Η ονομασία βυζαντινός και Βυζάντιο ήταν άγνωστη στην αυτοκρατορία της Κωνσταντινουπόλεως και επινοήθηκε από τη Δύση τον 16ο αιώνα. Η αυτοκρατορία της Κωνσταντινουπόλεως ενσωματώνει στην αγκαλιά της όλους τους Ορθόδοξους χριστιανούς, ανεξάρτητα από φυλή ή γλώσσα. Το κριτήριο της ενσωμάτωσης είναι ένα. Η Ορθόδοξη πίστη. Ο κάθε Ορθόδοξος ονομάζεται ρωμιός. Ρωμιός και Ορθόδοξος είναι συνώνυμα και ταυτόσημα. Συναντάμε κι άλλες ονομασίες, αλλά ο

κυρίαρχος προσδιορισμός των Ορθοδόξων υπηκόων στην αυτοκρατορία της Κωνσταντινουπόλεως είναι ρωμιός.

Έως και την κατάληψη της Πόλης, από τον Μωάμεθ τον Πορθητή, το 1453, η Ορθόδοξη πίστη ήταν η απαραίτητη προϋπόθεση για να ανέλθει ο οποιοσδήποτε επώνυμος ή ανώνυμος ρωμιός στον αυτοκρατορικό θρόνο και να ονομασθεί «αυτοκράτωρ Ρωμαίων». Οι υπήκοοι της αυτοκρατορίας λέγονταν ρωμιοί και έτσι δημιουργείται ο όρος «ρωμιοσύνη». Στην ρωμιοσύνη ο ελληνικός πολιτισμός έχει τον πρώτο λόγο.

Η ελληνική, είναι η γλώσσα του Οικουμενικού Πατριαρχείου, αλλά και του μεγάλου μέρους της ελίτ, τόσο στο αυτοκρατορικό κέντρο, όσο και στα περιφερειακά κέντρα, ιδιαίτερα των εγγυτέρων στην Κωνσταντινούπολη, όπως η Αρχιεπισκοπή Αχρίδος, που κατέχει διακεκριμένη θέση. Οι ρωμιοί της αυτοκρατορίας, που δεν είναι ελληνογενείς, μαθαίνουν οι πλείστοι την ελληνική γλώσσα κι έτσι ανελίσσονται ευκολότερα στην αυτοκρατορία. Τηρουμένων των πολιτιστικών και ιστορικών αναλογιών, τα ελληνικά είχαν τη θέση των σημερινών αγγλικών.

Μετά την Άλωση, το Οικουμενικό Πατριαρχείο, Πατριαρχείο της ρωμιοσύνης και των ρωμιών, με κυρίαρχο πλέον τον Μουσουλμάνο σουλτάνο, περιλαμβάνει στην πυραμίδα του όλους τους Ορθοδόξους της αυτοκρατορίας, χωρίς διάκριση φυλής, γλώσσας ή καταγωγής. Οι Ορθόδοξοι που μιλούν ελληνικά, βουλγαρικά, σλαβικά, βλαχικά, τουρκικά, αρβανίτικα, αραβικά, συγκροτούν, κατά το ισλαμικό δίκαιο, το μιλέτι των Ρωμαίων. Διαμορφώνεται το ρουμ μιλέτ, η Ορθόδοξη πυραμίδα των ρωμιών, με κεφαλή της τον Οικουμενικό Πατριάρχη. Μουσουλμάνοι, Εβραίοι και Αρμένιδες, συγκροτούν παρόμοιες πυραμίδες μιλετιών. Καθένα περιλαμβάνει τους μουσουλμάνους, τους Εβραίους, τους Αρμένιδες.

Στο μιλέτι των ρωμιών υπάρχουν ανταγωνισμοί και αντιπαλότητες, οι οποίες τονίστηκαν στην ιστορία του 19ου και 20ού αιώνα, προκειμένου από τις εθνικές ελίτ και τους εθνοκρατικούς μηχανισμούς των, να οικοδομηθούν και να διαμορφωθούν οι εθνικές ταυτότητες στη βάση του εμείς και ο άλλος ή οι άλλοι, μικροί ή μεγάλοι εχθροί μας. Στα μεσαιωνικά Βαλκάνια, το πολιτιστικό μέγεθος της Αρχιεπισκοπής Αχρίδος και η δυναμική της, πολλάκις ανησύχησε το Πέκιο και το Τύρνοβο, ακόμα και όταν ήταν Πατριαρχεία.

β) Αστέρες πολύφωτοι της Αχρίδας

Το ιστορικό παρελθόν της Αχρίδος και η λαμπρή εκκλησιαστική της συμβολή είναι διαχρονική. Δεσπόζει η μορφή του Αγίου Κλήμη (840-916), του λόγιου και συγγραφέα. Του μαθητή των Αγίων φωτιστών Κυρίλλου (826-869) και Μεθοδίου

(815-885), ο οποίος και τον χειροτόνησε. Το Ιερό λείψανό του ευρίσκεται στην Ιερά Μονή του Αγίου Παντελεήμονος, που οικοδόμησε ο Άγιος Κλήμης στην Αχρίδα, όπου ίδρυσε τη λογοτεχνική σχολή Οχρίδος και συνέβαλε στην κατάστρωση του Γλαγολιτικού και Κυριλλικού αλφαβήτου, μαζί με τον άλλο μεγάλο Άγιο της Αχρίδος, τον Ναούμ.

Ο Άγιος Ναούμ (830-910) υπήρξε και αυτός πολυγραφότατος, μαθητής των Αγίων Κυρίλλου και Μεθοδίου. Στη λίμνη της Οχρίδος, οικοδόμησε το 905, το ομώνυμό του μοναστήρι, όπου και ενταφιάστηκε, και βεβαίως ένα πλήθος ναών και πολλά μοναστηριών, που οικοδομήθηκαν με τις εκφραστικότατες αγιογραφίες.

Από τους Αρχιεπισκόπους της τότε Αχριδών και σήμερα Αχρίδος, θα ξεχωρίσω τον Άγιο Θεοφύλακτο και τον Δημήτριο Χωματιανό.

Ο Άγιος Θεοφύλακτος Αχρίδος (1055-1107) αρχιεράτευσε είκοσι χρόνια στην Αχρίδα. Αντιμετώπισε τις διδασκαλίες των αιρετικών Παυλικιανών και Βογομίλων. Έγραψε τη βιογραφία του Αγίου Κλήμη της Αχρίδος, δηλωτικό του σεβασμού προς την πνευματική παράδοση της Αχρίδος. Στο έργο του περιλαμβάνονται εκατό τριάντα επιστολές, ομιλίες και κηρύγματα.

Ο Οχρίδος και Ζίτσας Νικόλαος Βελιμίροβιτς (1880-1956) Σέρβος γράφει ότι, «τα σχόλια του Θεοφυλάκτου στα τέσσερα ευαγγέλια και άλλα βιβλία της Καινής Διαθήκης… είναι τα καλύτερα έργα του είδους τους μετά τον Άγιο Ιωάννη Χρυσόστομο και διαβάζονται έως σήμερα με μεγάλο όφελος».

Ο Δημήτριος Χωματιανός διετέλεσε Αρχιεπίσκοπος Αχρίδος από το 1216 έως το 1236. Υπήρξε δυσεύρετος γνώστης της Ιουστινιανείου νομολογίας. Ο βυζαντινολόγος Ντόναλντ μας βεβαιώνει ότι, «το δικαστήριο του Χωματιανού στην Οχρίδα ήταν ένα σπάνιο κέντρο σταθερότητος και νόμου σε αβέβαιη και ταραχώδη εποχή». Στην Οχρίδα, ο Χωματιανός δημιούργησε μια λαμπρή βιβλιοθήκη, με πλήθος βιβλίων, που πολλά είχε φέρει από την Κωνσταντινούπολη. Εκτός από τις κανονικές γνωμοδοτήσεις, σε ανάλογα ερωτήματα, συνέγραψε αγιολογικά κείμενα, ποιήματα και ερμηνείες της Αγίας Γραφής και του Αριστοτέλη.

Οι Άγιοι Κλήμης και Ναούμ, και οι Αρχιεπίσκοποι Αχρίδος, ο Άγιος Θεοφύλακτος και ο Δημήτριος Χωματιανός, είναι μέλη του συλλογικού σώματος της ρωμιοσύνης, που αγκάλιαζε όλους τους Ορθοδόξους στην αυτοκρατορία της Κωνσταντινουπόλεως, τόσο κατά την περίοδο των Ορθόδοξων ρωμιών αυτοκρατόρων (330-1453), όσο και κατά τη δεύτερη περίοδο των Μουσουλμάνων σουλτάνων (1453-1923), όπου τότε ο Οικουμενικός Πατριάρχης ήταν η κεφαλή της ρωμιοσύνης.

γ) Εκκλησιαστική ενότητα και συναντίληψη στα Βαλκάνια

Μεταξύ Αρχιεπισκοπής Αχρίδος, Πεκίου και Τυρνόβου, στην κοινή αυτή μήτρα της ρωμιοσύνης, την πολιτιστική, διακρίνουμε περιόδους αλληλοπεριχώρησης, με κορύφωση την εποχή του ησυχαστικού κινήματος, στον 13ο και 14ο αιώνα, που διαχέεται σε μονές, σε κληρικούς και λαϊκούς, σε όλα τα Βαλκάνια και τη Μ. Ασία. Μέσα σ’ αυτή τη συναντίληψη και ενότητα, ο Άγιος Σάββας της Σερβίας εκοιμήθη το 1235 στο Τύρνοβο και από εκεί μεταφέρθηκε το σκήνωμά του στη Μονή Μιλέσεβα της Σερβίας. Η δε Αγία Παρασκευή η Επιβατινή, από τους Επιβάτες της Ανατολικής Θράκης, όπου γεννήθηκε τον 10ο αιώνα, μεταφέρεται και ευλογεί το Τύρνοβο, περί το 1238, επί Βουλγάρου Τσάρου Ασάν Β΄, το Βελιγράδι, μετά το 1389, και την Κωνσταντινούπολη (1521-1641), για να εγκαταβιώσει στο Ιάσι και να καταστεί προστάτιδα του ρουμανικού λαού. Η κάρα του Αγίου Κλήμη της Αχρίδος βρίσκεται στην Ιερά Μονή Τιμίου Προδρόμου, στην Μητρόπολη Βεροίας. Επίσης, ο Αρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας, μεταξύ (991-1014), διέμενε το πρώτον στη Δρίτσα για να καταλήξει στην Αχρίδα, που τότε δεν ήταν Αρχιεπισκοπή.

Έχομε, όμως, και εποχές έντονου ανταγωνισμού, κυρίως από τη στρατιωτική και οικονομική ελίτ των περιφερειακών αυτών κέντρων της Ορθοδοξίας. Η διεύρυνση των ορίων της Αρχιεπισκοπής Αχρίδος, στις εκκλησιαστικές επαρχίες του Πεκίου και του Τυρνόβου, αποτελεί αφορμή συγκρούσεων και ανταγωνισμών. Τα Βαλκάνια, ή επί το λογιότερον, η χερσόνησος του Αίμου, έζησαν διαχρονικά στην πολιτιστική αλληλοπεριχώρηση και συναντίληψη της ρωμιοσύνης, χωρίς όμως να λείπουν και περίοδοι συγκρούσεων. Το πλείστον οι ημέρες ήταν ανοιξιάτικες. Δημιουργικές.

Ο πολιτισμός της Αρχιεπισκοπής Αχρίδος, που επανήλθε στο Ορθόδοξο εκκλησιαστικό μας γίγνεσθαι, ως το όνομα της Εκκλησίας του κράτους της Βόρειας Μακεδονίας, κυοφορήθηκε και γεννήθηκε από την φλεγόμενη μήτρα της Κωνσταντινουπόλεως, όπως και ο πολιτισμός του Πεκίου και του Τυρνόβου, αλλά και των παραδουνάβιων ηγεμονιών, Μολδαβίας και Βλαχίας, αλλά και των άλλων αυτοκέφαλων Εκκλησιών στα Βαλκάνια. Η Κωνσταντινούπολη, ως η διαχρονική έδρα του Οικουμενικού Πατριαρχείου –αλλά και έδρα του χαλιφάτου, μετά την

Άλωση του 1453 και έως το 1923, που σηματοδοτεί το τέλος της Οθωμανικής αυτοκρατορίας- σμίλεψε, διαμόρφωσε και εξακτίνωσε την πολιτιστική ταυτότητα της ρωμιοσύνης στα Βαλκάνια. Διαφοροποιήσεις, συγκρούσεις, αλλά και πολύμορφες αλληλοπεριχωρήσεις συνθέτουν τη δυναμική της ζωή.

Η πολιτιστική εξακτίνωση της ρωμιοσύνης δημιουργεί την Αγία Σοφία της Αχρίδος, που οικοδομήθηκε στις αρχές του 11ου αιώνα. Προηγήθηκε η Αγία Σοφία στη Σόφια, τον 6ο αιώνα, που έδωσε το όνομά της στην πόλη και μετέπειτα πρωτεύουσα του εθνικού βουλγαρικού κράτους. Η Αγία Σοφία της Θεσσαλονίκης οικοδομείται τον 7ο αιώνα. Ενδεικτικά, αναφέρω και την οικοδόμηση της Αγίας Σοφίας στο Κίεβο, τον 11ο αιώνα και της Τραπεζούντος, τον 13ο αιώνα. Από την Αγιά Σοφιά της Κωνσταντινουπόλεως. Έχουμε τις Αγιές Σοφιές των περιφερειακών κέντρων, στα βαλκάνια και όχι μόνο.

Στον 19ο και 20ό αιώνα, η δημιουργία των εθνικών κρατών στην Βαλκανική Χερσόνησο, έφερε μέσα από την οδύνη, τη χαρά της νέας δημιουργίας. Στις εθνοτικές και προεθνικές ταυτότητες της ρωμιοσύνης, όλοι οι Ορθόδοξοι ρωμιοί, την ημέρα των φώτων, σ’ ένα ποταμό ή σ’ ένα πηγάδι ή σε μία παραλία, έριχναν τον Σταυρό και έψαλαν το «Εν Ιορδάνη βαπτιζομένου σου Κύριε». Περιέφεραν τον Επιτάφιο την Μεγάλη Παρασκευή και εόρταζαν την Ανάσταση την Κυριακή, ενώ ψάλτες, σε διάφορες γλώσσες ή διαλέκτους, έψελναν τα ίδια τροπάρια. Γίνεται όμως ακριβώς το ίδιο και σήμερα μέσα στα βαλκανικά κράτη, με τις εθνικές ταυτότητες, τις εθνικές σημαίες, την εθνική εκπαίδευση και τον εθνικό στρατό.

Το νέο κράτος της Βόρειας Μακεδονίας, αυτό το βαλκανικό στερνοπαίδι, αν θελήσει να μελετήσει την Αρχιεπισκοπή Αχρίδος, που φέρει και το όνομα της Εκκλησίας του, θα ενισχύσει και θα ισχυροποιήσει την ταυτότητα της αυτοσυνειδησίας του, ιδιαιτέρως εάν η ιστορική προσέγγιση της Αρχιεπισκοπής Αχρίδος πηδαλιουχηθεί στη βάση της κοινής πολιτιστική ταυτότητα της ρωμιοσύνης. Στην κοινοπολιτεία της ρωμιοσύνης, κατά κανόνα, αμβλύνονται οι εθνικές αντιπαραθέσεις των Βαλκανίων. Η ρωμιοσύνη αναδεικνύει την αλληλοπεριχώρηση και συγκατάβαση. Ιδιαιτέρως υπό την επήρεια του ησυχασμού (13ος, 14ος αιώνας) με τους Αγίους Γρηγόριο Σιναΐτη και Γρηγόριο Παλαμά. Ενδεικτικά, το είδαμε στην Οσία Παρασκευή την Επιβατινή, στον Άγιο Σάββα, στον Άγιο Κλήμη, αλλά και με την οικοδόμηση ναών της Αγιάς Σοφιάς.

Η Μεγάλη του Χριστού της Κωνσταντινουπόλεως Εκκλησία φύλαξε τη λαμπρή παράδοση και κληρονομιά της Αρχιεπισκοπής Αχρίδος και περίμενε να έλθει η ώρα να παραδώσει τον τιμαλφή θησαυρό της Αχρίδος στο αγαπητό της τέκνο και στερνοπαίδι της στα Βαλκάνια. Τη Βόρεια Μακεδονία.